

Colecția LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Editor: MIRCEA PETEAN

Coperta: Dinu Virgil

Pe copertă: *Berenice din Cirene*, sculptură elenistică,
secolul al III-lea î. Chr.

Traducere după:

Max Picard, *Das Menschengesicht*, Eugen Rentsch Verlag,
Erlenbach – Zürich und Leipzig, 1941**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**
Picard, Max**Chipul omenesc** / Max Picard ; în românește de Ioan
Milea ; pref. de Gabriel Picard. - Florești : Limes, 2023
ISBN 978-606-799-648-7

I. Milea, Ioan (trad.)

II. Picard, Gabriel (pref.)

821.112.2

1

© Gabriel Picard

© Ioan Milea, pentru prezenta traducere

© Editura Limes, pentru prezenta ediție

Str. Castanilor, 3

407280 Florești – Cluj

Tel./fax: 0264/544109; 0723/194022

Email: edituralimes2008@yahoo.com

www.edituralimes.ro

Max Picard**CHIPUL OMENESC**

În românește de Ioan Milea

Cu un cuvânt înainte de
Gabriel Picard

LIMES

2023

Max Picard – omul și chipul

În opera lui Max Picard, chipul omului e o temă centrală. O regăsim deja în *Der letzte Mensch* (Ultimul om, 1921), apoi în *Das Menschengesicht* (Chipul omenesc, 1929), carte căreia i-au urmat, în 1937, *Die Grenzen der Physiognomik* (Limitele fiziognomiei) și, în 1959, *Das letzte Antlitz – Totenmasken von Nietzsche bis Shakespeare* (Ultimul chip – Măști mortuare de la Nietzsche la Shakespeare), cea din urmă scriere a gânditorului.

Așadar, acum cele două titluri, *Chipul omenesc* și *Limitele fiziognomiei*, apar pentru prima oară în același timp, iar asta nu doar pentru că sunt legate de o temă comună, ci și pentru că astfel devine vizibilă o evoluție a gândirii autorului, chiar dacă una cu minime, dar pentru Max Picard importante schimbări. Max Picard a avut mereu o atitudine critică față de cărțile pe care le-a publicat și vorbea adesea cu o anumită detașare despre ele. Așa se face că, în anii târzii, între 1955 și 1965, vorbea mai degrabă negativ despre *Chipul omenesc*. Mergea atât de departe încât refuza să îngăduie traducerea în franceză a cărții, scriindu-i, în 1951, unui prieten: „[...] nu vreau să mă mai gândesc la această carte și nu citesc niciodată corecturile la noile ediții, mi-e rușine că nu am avut niciodată curajul să interzic o nouă ediție”¹. Iar altuia

¹ Dintr-o scrisoare către prof. Peukert, inedită (03.12.1961).

îi scria: „[...] e prea vagă și sunt și prea multe repetiții în ea”². Nici titlul celei de a doua lucrări, *Die Grenzen der Physiognomik (Limitele fiziognomiei)*, nu-i mai era pe plac. Max Picard găsea titlul prea abstract și era de părere că un titlu precum *Der Mensch über seinem Gesicht – Omul mai presus de chip* (sau *Der Mensch gegen sein Gesicht – Omul împotriva chipului* sau chiar *Mensch und Gesicht – Omul și chipul*) ar corespunde mult mai bine conținutului lucrării sale³. La drept vorbind, această din urmă variantă, *Omul și chipul*, ar fi foarte potrivită ca titlu general al ambelor scrieri, pentru a le aduce pe cele două, cea mai timpurie, mai poetică, și cea mai târzie, mai concretă, la un numitor comun.

Dincolo de toate acestea, de ce era oare atât de interesat Max Picard de chipul omului încât acesta să devină, alături de tema discontinuității și de aceea a tăcerii, una dintre cele mai importante trei teme principale ale operei sale?

Max Picard vorbea adesea despre chipuri. Când povestea despre cineva, vorbea mai întâi despre chipul acestuia. Îmi amintesc că, atunci când îl însoțeam în muzee sau expoziții, putea zăbovi îndelung în fața portretului unui pictor celebru sau chiar în fața portretelor unor artiști mai puțin cunoscuți – iar mie, copil fiind, răstimpul acesta îmi părea a fi o veșnicie –, dar se putea întâmpla și să se întoarcă dintr-o dată de la tablouri și să se uite la chipurile vizitatorilor. În piața de legume era la fel, se putea întreține îndelung cu țărani al căror chip îi plăcea în mod

² Dintr-o scrisoare către prof. Sano, inedită (17.01.1958).

³ Către prof. Sano, *ibid.*

deosebit, fără a ține seama de cumpărătorii care așteptau la rând. Într-un orașel italian a intrat într-un magazin de antichități nu pentru că văzuse în vitrină un obiect interesant, ci pentru că proprietarul magazinului avea „un chip bun”, după care s-a putut naște chiar o prietenie de ani și ani. Într-un local îl putea privi pe un chelner în așa fel încât acesta se îndrepta de îndată spre el. Îi plăcea să stea de vorbă cu muncitori, fiind atras în primul rând de cei ce munceau cu brațele, la care asprimea muncii sau primejdiile meseriei erau întipărite în trăsăturile chipului. Pentru el, prezența celui din fața sa era totdeauna atât de intensă încât, desprins de tot ce era exterior, de orice însușiri, de orice relații, acesta părea a fi doar chip. Să-i dăm cuvântul:

„Am încercat să-l scot pe om din hățiș, punându-i pe deplin clar în față *un singur* obiect, desprins de orice relaționare: *chipul omenesc*. L-am pus în față ca și cum n-ar mai exista, cu adevărat, nimic altceva. Omul stă în fața lui și nu-l mai poate vedea decât pe el, obiectul pur, fără alte relații decât una singură: cu Dumnezeu. Am izolat chipul omenesc în așa fel încât omul știe: în această izolare nu există decât *o singură* relație, iar pentru a înlătura cu adevărat izolarea (dar nu a o înlătura prin iluzia relaționării) nu există decât legătura cu Dumnezeu. Îmi pot îngădui chiar să spun: prin această izolare de hățișul relațional și prin legătura cu Dumnezeu, chipul omenesc și, de fapt, orice obiect e redat lui însuși, el încetează să fie doar o verigă între alte două obiecte, el și-a recăpătat cinstea de a fi fost creat de dragul *unicității* sale. Cinstea a ceea ce e creat și deci și cinstea Creatorului își reintră în drepturi.”⁴

Din felul său de a sta în fața omului s-au născut două cărți despre chipul omenesc, al căror conținut

⁴ Dintr-o scrisoare către dr. Simoens (29.08.1941).

nu are însă nimic de-a face cu o doctrină, adică cu o interpretare a unor semne sau trăsături, cu o fiziognomie. Și chiar acesta a fost motivul pentru care, la bătrânețe, așa cum am arătat mai pe larg înainte, i-a împărtășit unui prieten îndoielile sale asupra titlului cărții *Limitele fiziognomiei*.

Tatăl meu, Michael Picard, a încercat să se apropie de ceea ce stă la baza noțiunii de chip omenesc și ar fi nedrept să nu-l pomenesc aici. Iată ce scrie el în postfața unui volum de corespondență apărut postum:

„Faptul că absolutul e invizibil ține de viața noastră; de aceea cunoașterea lui e slabă și supusă discuției. În cărțile sale, tatăl meu – și aceasta e noutatea – prezintă acel absolut care sunt lucrurile însele și despre care ele vorbesc. Nu e vorba de un sistem și nici de o mistică, fiindcă privirea tatălui meu se îndreaptă spre lucruri și nu se îndepărtează de ele. Ce înseamnă asta vedem cel mai bine din cărțile sale fiziognomice. Pentru noi, chipul nu e, de obicei, decât o impresie; simțim, încă vag, că aici începe un spațiu în care nu putem pătrunde prin simțire sau prin cunoaștere, unul care există, dar care ni se refuză. Ceea ce, de cele mai multe ori, rămâne ca simțire dintr-un asemenea spațiu e, la tatăl meu, cunoaștere. Cunoaștem un lucru plasându-l în propriul lui spațiu – de pildă mișcarea unui corp solid în mecanica teoretică; dar chipul nu poate fi comparat cu nimic altceva; de aceea tatăl meu l-a cunoscut doar prin prisma absolutului [...]. Tatăl meu a făcut să vorbească spațiul dintre mica rotunjime a chipului și absolut. Faptul că putem cunoaște acest spațiu vine din *Vechiul Testament*. Acolo, lucrurile stau nemijlocit în fața lui Dumnezeu sau chiar împotriva lui Dumnezeu. Acolo, absolutul nu e cuprins, nu e sădit în ceea ce se întâmplă și se povestește, ieșind la iveală și dispărând iar, astfel încât să fie nevoie de ceva spiritual, mai înalt, care să-l cunoască; în *Vechiul Testament*, absolutul – și absolutul lucrului –, e doar el; fiind nemijlocit, se arată singur, de la

sine. Acesta e însă și felul în care chipul stă în fața noastră și, asemenea chipului, și omul [...].

Oricât de văzător era tatăl meu și oricât de vedere e fiziognomia lui, aici vederea devine ascultare. În ascultare nu se pierde nimic, ci rămâne. Divinul nu se mai arată prin apariție, „prin” însemnând aici că el apare și dispare iar; în chip trebuie ascultat glasul lui Dumnezeu. E oare o întâmplare că ne putem gândi aici la rugul aprins din care Dumnezeu vorbește fără că rugul să ardă?”⁵

Cum ar trebui citite oare aceste două cărți despre chipul omului? De fapt, ca toate celelalte cărți ale sale, nu trebuie să le citim ca pe niște studii pe anumite teme și nu trebuie să căutăm în ele nicio știință și nicio teologie. Trebuie să le citim așa cum privim o carte cu ilustrații și cum urmărim până la capăt poveștile ilustrate în ea. Ceea ce el a văzut și cum a văzut a spus-o și a scris-o el însuși. Max Picard auzea cu ochii. Poezia limbii sale umple spațiul nespusului.

În unele recenzii contemporane e subliniat faptul că Max Picard compară mereu ceea ce e sfărâmat, scindat, decăzut în ceea ce e modern cu ceea ce e deplin, păstrat în întregul său în ceea ce e vechi. O asemenea comparație nu trebuie înțeleasă însă ca o critică, ci ca un lucru văzut. De unde și așa-zisa dimensiune profetică a operei lui Max Picard. Aceasta ține nu atât de o pre-vedere, de o ante-vedere, cât de ceva văzut, de ceva descoperit din ne-văzut sau puțin-văzut. Ceea ce e vechi e rotund, încheiat,

⁵ Max Picard – *Mensch und Werk* (Max Picard – omul și opera), în Max Picard, *Briefe an den Freund Karl Pflieger* (Scrisori către prietenul Karl Pflieger), Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich 1970, p. 139 și urm.

colțurile și vârfulurile fiind rotunjite de timp, ceea ce e nou, modern apărând adesea cu suprafețe crăpate, cu contururi neregulate, provocate de tâșnirea noului din vechi, și tocmai de aceea fiind mai atacabil. Max Picard a văzut noul, ceea ce va să vină, ba chiar și contradicția lui, așa cum a descris-o: că ar putea fi uneori chiar așa, dar că ar putea și să *nu* fie așa. La fel se întâmplă și cu chipul omenesc: nu e nevoie ca omul să fie așa cum arată, omul poate fi mai presus de chipul său, depășind trăsăturile lăuntrice și exterioare ale chipului. Ceea ce e caracteristic în trăsăturile fiziognomice ale chipului e anulat, omul fiind în stare să se ridice deasupra acestuia. Iar asta înseamnă libertate:

„În *Vechiul Testament*, după alungarea lui din rai, omul și-a păstrat libertatea. Acolo ea a fost bucurie a vieții; mai apoi Dumnezeu i-a vorbit pentru că are parte de libertate, altfel ar trebui stârpit ca închinător la idoli. La tatăl meu, libertatea îl face pe om, îl ține drept [...]”⁶

În prima din cele două lucrări, în *Chipul omenesc*, e vorba de chipul omului ca asemănare a ceva mai înalt. Această asemănare merge atât de departe încât spune odată – iar aceste cuvinte au fost citate și de Lévinas⁷ – că, de fapt, chipul omului e dovada existenței lui Dumnezeu. Aici, limbajul e, adesea, unduitor poetic, lunecând din centru în toate părțile (Max Picard o descria ca fiind *centrifugală*⁸), în timp ce în a doua lucrare, în *Limitele fiziognomiei*, orientarea gândirii e, cu cuvintele autorului, mai

⁶ *Ibid.*, p. 147.

⁷ Emmanuel Lévinas, *Max Picard et le visage (Max Picard și chipul)*, în *Noms propres*, Fata Morgana, Paris 1976, p. 112.

⁸ Dintr-o scrisoare din 17.01.1958 către prof. Sano, înedită.

centripetă: se arată în primul rând că omul se poate apăra de chipul lui ridicându-se deasupra a ceea ce spune acesta.

Așadar, *Chipul omenesc* și *Limitele fiziognomiei* ar trebui citite împreună, una după alta, și, ca și în cazul tuturor celorlalte scrieri ale sale, nu doar citite cu ochiul minții, ci și „privite”, adică trăite cu privirea îndreptată spre ceea ce a văzut și a înfățișat autorul. Iar faptul că acest lucru a devenit acum posibil pentru cititorul român i se datorează prietenului și traducătorului devotat al acestor două cărți și Editurii Limes, care au crezut neconținut în cuvântul bu-nicului meu.

Gabriel Picard

Neggio, iarna lui 1922-1923

PRIVIREA UNUI CHIP OMENESC

Când cineva scrutează un chip omenesc, întreaga ființă a celui ce îl scrutează e atinsă: simțirea, mintea, voința și totodată acea adâncime în care simțirea, mintea, voința stau încă laolaltă în mod nedeslușit: ceea ce ține de intuiție. Întreaga ființă a celui ce privește e răscolită.

Chipul omenesc e după chipul și asemănarea lui Dumnezeu². Asemănarea stă în fața privitorului, stă în fața lui ca un apel: întreaga ființă a celui ce scrutează e chemată și cuprinsă. E ca și cum asemănarea lui Dumnezeu ar urma să se arate: omul care o scrutează e încă întreg acolo, așa cum l-a lăsat Dumnezeu pe pământ, ca pe o ființă întreagă.

Acesta e lucrul care bucură la scrutarea unui chip omenesc: faptul că cel ce scrutează simte din nou că e o ființă întreagă, acest lucru, anume că o simte în fața asemănării lui Dumnezeu, fiind ceea ce îl bucură iar și iar. Doar în fața asemănării lui Dumnezeu ființa sa a devenit din nou întreagă.

² În original: „Das Menschengesicht ist das Ebenbild Gottes”. Am tradus aici „das Ebenbild Gottes” prin „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” pentru a reliefa sensul religios, biblic, al expresiei, de la care pornește, de fapt, întreaga viziune a autorului asupra chipului omenesc. În continuare însă, în funcție de context, am folosit varianta scurtă, „asemănarea lui Dumnezeu” sau, simplu, „asemănarea”, cititorul fiind rugat să aibă însă mereu în minte semnificația deplină a cuvântului.

În epoci în care omul vrea să rămână divizat și împrăștiat – în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primele ale secolului al XX-lea –, omul se teme să scruteze chipul omenesc. Nu vrea să i se aducă aminte de întreaga lui ființă, nu vrea să se aibă întreg, vrea să fie împărțit și să nu se lase deranjat în divizarea lui, de aceea nu scrutează chipul omenesc.

Omul e mișcat, spuneam, până în tot ce e presimțire în el atunci când scrutează un chip omenesc. Când două chipuri omenești se privesc unul pe celălalt, e o clipă atât de lungă încât cele două par a uita tot ce știu. E ca și cum s-ar privi doi copii, doi copii care nu știu încă nimic, dar presimt totul. Sufletele privesc însă și mai mult înapoi, dincolo de copilărie, privesc înapoi până în locul din care au venit, sufletele privesc, dincolo de copilărie, până în ceea ce e veșnic. Când două chipuri omenești se scrutează, pentru suflet e ca o amintire: el se uită de fiecare dată înapoi, la originea lui divină.

Două chipuri omenești se privesc și ia naștere, mai întâi, o tăcere. Această tăcere nu vine de pe pământ, ci din veșnicie. Două chipuri omenești se privesc și timpul încetează, pentru o clipă, să se scurgă, el se oprește. Și toate orele ascunse în timp încep să bată deodată împreună, toate, dar bătând împreună sunetul lor se înalță minunat, iar în această tăcere sonoră a orelor își face loc veșnicia: e modul în care timpul cheamă veșnicia.

Așadar, veșnicia își face loc și le privește pe cele două chipuri omenești. Două chipuri omenești se privesc și veșnicia stă parcă la mijloc și se uită la ele.

Un chip omenesc îl privește pe un altul și simte că odată cu el veșnicia privește și ea celălalt chip

omenesc și îndată ce simte asta el închide ochii; nu vrea să privească odată cu veșnicia. Însă abia ce a închis ochii că se și simte privit el însuși de veșnicie, e ca și cum pleoapele i-ar deveni transparente pentru că veșnicia se uită într-acolo. Deschide pleoapele și privește din nou la chipul omenesc din fața lui și acum, acum îi pare că veșnicia, cu privirea ei, s-a abătut de acolo, iar veșnicia s-a și abătut de acolo pentru ca ochiul omenesc să se poată încumeta să privească. Acum el se uită mai smerit decât înainte la chipul de la care privirea lui Dumnezeu s-a abătut de dragul său. Și astfel, în acest ritm, în care când chipul omenesc se ascunde de veșnicie, când veșnicia se ascunde de chipul omenesc, în acest ritm se privește chip omenesc cu chip omenesc.

Uneori e ca și cum într-o asemenea clipă sufletul ar ieși din trup: el nu mai e nevoit să păzească trupul, veșnicia fiind aproape și păzind ea, iar sufletul se uită parcă din afară, împreună cu veșnicia, la cele două chipuri.

Colecția LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Editor: MIRCEA PETEAN

Coperta: Dinu Virgil

Pe copertă: Edward Fisher, *Laurence Sterne* (detaliu din
gravura după pictura lui Joshua Reynolds)

Traducere după:

Max Picard, *Die Grenzen der Physiognomik*, Eugen
Rentsch Verlag, Erlenbach – Zürich, 1952

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**Picard, Max, Limitele fiziognomiei / Max Picard ; în
românește de Ioan Milea. - Florești : Limes, 2023**

ISBN 978-606-799-649-4

I. Milea, Ioan (trad.)

1

© Gabriel Picard

© Ioan Milea, pentru prezenta traducere

© Editura Limes, pentru prezenta ediție

Str. Castanilor, 3

407280 Florești – Cluj

Tel./fax: 0264/544109; 0723/194022

Email: edituralimes2008@yahoo.com

www.edituralimes.ro

Max Picard

LIMITELE FIZIOGNOMIEI

În românește de Ioan Milea

LIMES

2023

OMUL ÎNAINTEA CHIPULUI

I

Chipul vine din ascuns și se duce în ascuns, iar pe drumul de la un ascuns la altul se lasă recunoscut, dar numai așa cum se lasă recunoscut cineva aflat pe drum, așadar în treacăt și nu pe deplin.

Chipul omenesc e oferit mult mai mult lui Dumnezeu decât omului și e înainte de toate un răspuns dat lui Dumnezeu, el răspunzând Creatorului. Acest răspuns are loc în tăcere. Totul în chip se îndreaptă spre asta. Chipul e îndreptat în mod hotărât și clar spre oameni doar în măsura în care o îngăduie răspunsul dat lui Dumnezeu, tăcerea îndreptată spre Dumnezeu. Claritatea și hotărârea cu care se îndreaptă spre oameni e subordonată acestei tăceri.

De la această tăcere, de la această liniște începe de fiecare dată răspunsul, îndreptarea spre oameni. Îndreptarea spre oameni dobândește astfel ceva original, ea având loc mereu parcă pentru prima oară. Aici mișcarea izvorăște din liniște, astfel încât aici ea știe mai bine ce e cu adevărat mișcare decât acolo unde nu există nimic altceva decât mișcare, unde chipul nu constă din nimic altceva.

Un om nu se încumetă să se uite la un chip fără să tremure, fiindcă el e acolo, întâi de toate, pentru

a fi văzut de Dumnezeu. A te uita la un chip omenesc e ca și cum ai vrea să-l controlezi pe Dumnezeu.

A te uita la un chip omenesc pentru că Dumnezeu se uită la el înseamnă ca tu, scrutătorul lui, să cutezi a te uita la chipul omenesc cu tot atâta iubire cu câtă se uită la el Dumnezeu. Un chip omenesc nu se poate păstra așa cum a fost făcut de Dumnezeu decât în atmosfera iubirii: ca asemănare a sa. Dacă chipul omenesc nu e învăluit de iubire, el încremenește, iar atunci omul care îl scrutează are în fața lui doar materia chipului, ceea ce e neînsuflăit, și tot ceea ce se spune despre un asemenea chip e fals.

Durează mult până ce un chip omenesc e scrutat pe deplin. În lungul timp de care ai nevoie pentru asta e ceva din răbdarea, din grija lui Dumnezeu față de creatura sa. Încetineala cu care un om îl cunoaște pe un altul e, de aceea, o cinste pentru om. Orice fiziognomie care vrea să mijlocească o cunoaștere a chipului omenesc într-o manieră abreviată, ca într-un Baedeker¹, nu e doar falsă, ci și lipsită de demnitate și de cinste.

II

Chiar dacă ar fi cu putință să-l cunoști pe un om după chipul său, acea cunoaștere nu ar fi totuși un echivalent al faptului că un om se află în fața ta.

Pentru aproape toate obiectele e de-ajuns mintea, de cele mai multe ori nefiind nevoie decât ca ele

¹ Trimitere la celebrul ghid de călătorie. Precizăm că, în afara celor indicate ca fiind ale autorului prin abrevierea (N.a.), toate celelalte note îi aparțin traducătorului.

să fie ordonate: obiectele urmează să fie îndepărtate de om prin aceea că mintea le ordonează, omului urmând a i se lua o povară prin această ordine. Când întâlnești însă un om, nu e nevoie să-l îndepărtezi de tine, dimpotrivă, trebuie să ți-l apropii, iar această apropiere se naște din iubire.

Un om nu poate fi cunoscut decât dacă cunoscătorul îl iubește deja pe cel cunoscut. Cel cunoscut nu poate fi un scop, el trebuie să fie un mijloc, el trebuie să îi arate cunoscătorului locul în care iubirea sa trebuie să fie la îndemână, locul în care iubirea e necesară.

Când un om îl cunoaște pe altul doar de dragul cunoașterii, și nu de dragul iubirii, el îl înjosește pe celălalt, înjosește și cunoașterea și se înjosește în primul rând pe sine, fiindcă ceea ce i se întâmplă, datorită lui, aceluia om, adică faptul că sunt constatate doar trăsături, e un lucru ce poate fi făcut de un aparat mecanic. Pericolul acestei înjosiri poate izvorî însă și din chipul ce urmează a fi cunoscut: un chip care și-a pierdut asemănarea și de aceea a încetat să fie imagine, unul care, așadar, e fărâmițat în mai multe părți, în părți care par să existe doar dacă sunt folosite într-un anumit scop, un asemenea chip punându-l pe scrutător în pericolul de a nu mai privi și a nu mai cerceta nici el decât pentru a atinge un scop. Un asemenea chip provoacă analiza, nu iubirea.

Nici astrologia, nici grafologia nu îl coboară atât de mult pe cel tălmăcit și nu îl compromite atât de mult pe tălmăcitor ca acest tip de fiziognomie. În astrologie și în grafologie, tălmăcitorul nu îl are, de fapt, în fața sa pe omul adevărat: în cea dintâi are în față imaginea depărtată a stelelor și în cea din urmă

pe aceea a semnelor scrise, desprinse de om. Aici, cel puțin, nu apare niciun om căruia să trebuiască să i se refuze iubirea, ceea ce e viu nu trebuie mai întâi distrus pentru ca în locul actului iubirii să se poată săvârși actul cunoașterii: astrologul și grafologul au de-a face cu un obiect deja mort. E adevărat că și ei îl ocolesc pe om, că înlocuiesc întâlnirea de la om la om cu întâlnirea doar prin semne și că astfel se scutesc de a vedea cât de lipsiți de iubire sunt: în locul omului, ei și-au pus în față doar niște semne, care nu pot cere nimic².

Nimeni nu e însă atât de inuman ca fiziognomul, care are în fața sa un om viu căruia îi refuză clipă de clipă lucrul de care omul are clipă de clipă nevoie: de iubire.

Când, în acest fel, e lichidat fiziognomic om după om, totul arată ca un câmp de bătălie. Într-un asemenea tip de fiziognomie omul nu mai are dreptul de a trăi după ce a fost cunoscut; el a fost doar materialul care trebuia cunoscut, iar acum e

² Scrisul are ceva șerpesc, e plin de mișcare, de parcă ar vrea să o șteargă, pentru a rămâne doar conținutul în jurul căruia liniile lui se mișcă, pe care ele îl învăluie, așa cum o ia din loc și sunetul cuvântului, pentru a rămâne doar ceea ce a adus: spiritul.

Scrisul e ceva ce apare doar la marginile omului, fiind parcă expulzată la marginile omului. Scrisul nu e o imagine propriu-zisă, ci doar o imagine expulzată la margini. Pentru a-l cunoaște pe om nu sunt de-ajuns marginile; e nevoie de toată bogăția lui. La margini, omul nici nu se arată așa cum e cu adevărat, ci așa cum pare să o ceară situația proprie graniței, tranziției. Faptul că aici, la granița omului, la ieșirea lui, s-a instituit o știință, grafologia, e un semn că omul urmează să fie ademenit la margini, ba chiar că e deja la margini. (N.a.)

aruncat: gata! Atât de inumană e această fiziognomie încât pare că există mai întâi aparatul, că el contează în primul rând și că omul e livrat doar ca material pentru acest aparat. Se naște, la scară largă, o atmosferă lipsită de iubire, una de fabrică, încât nu mai pare a exista nimic altceva decât ea și într-o asemenea lume autonomă a lipsei de iubire acest tip de fiziognomie e legitim. Trucul e următorul: a înregistra fiziognomic un așa de mare quantum de oameni încât să pară că, de fapt, cu un așa de mare quantum nici nu poți face altceva decât să înregistrezi, părându-ți cu neputință, ba chiar nici măcar neputând lua în considerare să iubești atâția oameni. Dar cunoașterea înregistratoare a multor oameni e doar o cunoaștere cantitativă; cantitativul trebuie să înlocuiască calitativul: iubirea.

Un asemenea tip de cunoaștere se răsfrânge și asupra cunoașterii, o distruge. Fiindcă aici, în acest tip de cunoaștere cantitativă, omul ce urmează a fi cunoscut apare doar ca o parte a unei cantități, astfel încât el caută întruna să se schimbe, să pară nou: fiindcă numai dacă i se oferă cunosătorului ca un obiect mereu nou, încă necunoscut, i se recunoaște existența.

În orice cunoaștere, pericolul e ca omul să nu aibă destulă iubire pentru ceea ce cunoaște, ca iubirea sa să nu țină pasul cu cunoașterea. Doar la Dumnezeu cunoașterea și iubirea sunt una. La om, actul cunoașterii s-a remarcat prin aceea că și la el cunoașterea și iubirea pot fi legate.

Dacă unui chip nu i se acordă iubirea la care are dreptul, se poate întâmpla ca el să devină ultraclar:

chipul arde de dorința de a arăta că există. Așa a fost cu chipul lui Van Gogh. Acest chip există atât de intens încât doar el pare a fi real, celelalte chipuri devenind fantomatice în fața lui.

ÎNTÂLNIREA MINTII CU ASEMĂNAREA

I

Când omul vrea să cunoască un chip cu ajutorul minții, are în față un obiect care e cu totul altfel decât obiectele cu care se întâlnește de obicei. Minte, de la care obiectele nu par a cere, altfel, decât să le analizeze și care aproape că nu e altceva decât slujitoarea acestor obiecte, mintea, care nu mai stă, de fapt, în fața unui obiect, ci se învârtă printre ele și, învârtindu-se, înfăptuiește cunoașterea ca o mașină, mintea, când întâlnește un chip omenesc, își dă seama că în acest caz ea nu e de-ajuns. Altfel, când mintea nu poate explica pe deplin un obiect, nu e ca și cum ar fi dat greș în fața obiectului, ci, mai degrabă, ca și cum obiectul e cel care ar fi dat greș: locurile din obiect pe care mintea nu le-a putut explica par goale, ca o lipsă a obiectului. În sine, mintea e, aparent, atât de infailibilă încât lipsa nu e pusă pe seama ei, ci a obiectului nevinovat! În fața chipului omenesc, mintea înțelege însă că acea schemă a cunoașterii care poate fi aplicată aproape peste tot aici nu mai poate fi aplicată, ea înțelege că felul ei de a cunoaște nu e adecvat pentru chipul omenesc și devine neputincioasă în fața asemănării chipului. Minte e nevoită să recunoască faptul că examinarea chipului omenesc nu îi revine ei, că, mai degrabă, chipul omenesc e cel ce are dreptul de a o examina pe

ea, mintea. E important că mintea, cea înclinată spre autocrație, devine neputincioasă în fața chipului omenesc. Ea, cea care a eșuat în fața chipului omenesc, învață acum să fie prevăzătoare cu toate obiectele, nu se mai repede la orice obiect ca și cum ar fi adecvată pentru el.

Prin chipul omenesc, mintea e smulsă din procesul mecanic, e eliberată de el.

Această întâlnire a minții cu chipul omenesc e necesară. Nu e important ce cunoaște mintea din chipul omenesc, important e doar că, în fapt, se întâlnește cu el. Mintea e pătrunsă de imaginea chipului omenesc, de faptul că e bine delimitat, precis și concret, ea preluând ceva din ființa acestuia și ducând acel ceva la toate obiectele pe care le atinge. Poate că acesta e rostul faptului că mintea se îndreaptă spre atâtea obiecte: ea, care s-a întâlnit cu chipul omenesc, trebuie să le transmită tuturor ceva din ființa chipului omenesc. Pornirea de a cunoaște multe obiecte e pornirea de a răspândi peste tot ființa chipului omenesc.

II

Mintea eliberată de întâlnirea cu asemănarea nu tânjește după nimic altceva decât după ea. Întreaga neliniște a minții e neliniște întru asemănare.

Se întâmplă ca mintea să se lase ispitită ca, în loc de a se întâlni cu asemănarea, să se întâlnească cu alte imagini, de pildă cu imaginile din artă. Cele mai multe dintre cercetările asupra imaginilor din artă nu sunt decât o încercare de a-i propune minții, în

locul asemănării, în locul chipului omenesc, aceste imagini. Cercetările prin care mintea și imaginile din artă sunt aduse laolaltă în mod rafinat sunt menite să înlocuiască întâlnirea minții cu imaginea chipului omenesc. Numai că nicio imagine din artă nu e în stare să înlocuiască chipul omenesc. Desigur, mintea poate să tremure și în fața imaginii din artă, anume de teamă că nu e adecvată și de bucurie că și aici, în fața imaginii din artă, a fost eliberată din hățișul mersului mecanic al lucrurilor. Numai că, în comparație cu imaginea chipului omenesc, în imaginea din artă totul e parcă la mâna a doua, în ea nimic nu e atât de precis, atât de clar și de concret, fiindcă nu a fost creată de acea iubire care a creat chipul omenesc și, ca urmare, prin imaginea din artă mintea nu poate repara la fel de bine ca prin chipul omenesc daunele suferite datorită mersului mecanic al lucrurilor.

III

Chiar și ceea ce face psihanaliza, anume să scoată din întuneric visele și să le pună în fața minții, chiar și asta nu e decât o încercare de a-i oferi minții, în locul asemănării chipului, imaginile din vis. Prin complexitatea psihanalizei, mintea trebuie ademinită să se oprească asupra imaginilor din vis, să le descurce. Prin acest joc, mintea trebuie să uite că a fost abătută de la adevărata imagine, de la asemănare. Imaginile din vis și-au pierdut însă de mult, încă înainte de a fi târâte până la urmă de psihanaliză și date minții, adevărata esență, ele nu-și mai oferă, de fapt, adevărata esență minții psihanalisis-

tului. Ceea ce psihanalistul dezgroapă din molozul viselor nu mai sunt imagini, ci fosile pietrificate ale imaginilor. Sunt imagini din vise care s-au pietrificat ele însele pentru a nu ajunge vii în mintea psihanalistului.

DRUMUL CHIPULUI DE LA LIPSA DE FORMĂ LA FORMĂ

I

Omul a fost smuls de Dumnezeu din pământ, din întuneric și adus la lumină, iar semnul acestui drum e întipărit în om: chipul omului țâșnește din fundal, din craniu, ca din ceva depărtat, întunecat. Nearticulat, asemenea a ceva nedeșteptat, pământul, acoperit de păr ca de o pădure, așa apare acest fundal al chipului, calota craniană și partea din spate a capului.

Chipul țâșnește din fundal dintr-odată, dintr-un salt și violent: el țâșnește din ovalul de ou al craniului (chipul având el însuși forma unui ou, iar ceea ce e în el așteaptă să iasă la lumină). Chipul omenesc nu putea să apară decât printr-un act anume, care a avut loc dintr-odată și unitar și într-o clipă, clipa veșniciei; neașteptatul din orice chip omenesc, surpriza cu care orice chip omenesc apare în fața ta vine de la acest act. Dacă chipul ar fi apărut treptat, de-a lungul unei evoluții, el ar fi amestecat cu tot ce a întâlnit în timpul acesteia, ar fi neclar, vâscos, târât parcă în sus din restul corpului, o continuare a ceva, el nu ar fi așa cum e: lipsit parcă de trecut, pur început. Faptul că felul cum arată chipul seamănă cu acul prin care Creatorul l-a făcut e pavăza lui.

Animalul nu a fost, pare-se, adus de la întuneric la lumină printr-un act hotărât, el pare a fi apărut din întuneric ca în vis, ca și cum s-ar fi visat el însuși înălțându-se din acesta.

De fapt, tot ce există pe pământ alături de om, animale și plante, nu sunt parcă decât niște ridicături ale pământului de dedesubt, valuri de pământ; toate animalele sunt parcă doar niște valuri devenite trup, niște movile de pământ, doar omul fiind statornicit pe pământ de sus, el fiind parcă axa cerului, a cerului înfășurat în jurul axei.

Profilul, liniile colțuroase, de forma unui fulger ale profilului sunt semnul clar că omul a izbucnit dintr-odată din întuneric pe pământ; fulgerul profilului i-a luminat calea.

Chipurile romantice caută să ascută și mai mult unghiurile fulgerului, să aducă încă și mai în față colțurile, să le exagereze: chipul romantic e un chip din profil prin excelență.

Fundalul, întunericul din care a țâșnit chipul, rămâne însă aproape de chipul apărut, așteaptă chiar în spatele lui, așa cum întunericul, nearticulatul stă ca un avertisment în spatele a ceea ce e luminos, articulat, un avertisment că, așa cum a fost scos din întuneric, ceea ce e luminos, chipul, poate fi adus înapoi în întuneric, că se poate pierde în el.

Întunericul părăsit iese cel mai mult la iveală în ochi, putându-se vedea cum răzbate din ochi: dar e un întuneric biruit, unul transformat.

Actul Creației nu pare a se afla undeva în urma chipului, ci a fi încă mereu, asemenea unei spaimе,

în el. E ca și cum chipul nu ar putea să-și revină după bruschețea și violența actului prin care a fost adus de la întuneric la lumină. De parcă pentru chip totul s-a terminat, de parcă de acum înainte nu mai poate face el însuși nimic. (Vezi chipul Suzannei de Bourbon, il. 1.)

În schimb, la un om care a uitat că a fost adus de la întuneric la lumină de Dumnezeu, la un asemenea om în chip nu e nici lumină, nici întuneric, el are în sine un amestec de întuneric și lumină, un clarobscur, o penumbră, care nu se poate hotărî nici pentru lumină, nici pentru întuneric, existând chipuri care se târăsc precum viermii de-a lungul penumbrei, fiind ele însele penumbră târătoare, care nu așteaptă nici zi, nici noapte.

Iar chipul omului care crede că s-a scos singur de la întuneric la lumină are în el o lumină, dar e una care a apărut datorită unui aparat care a curățat lună suprafața chipului. E o lumină în care nu se poate avea încredere, care nu poate fi păstrată decât cu efort și care se poate întoarce la întuneric în orice clipă. Într-un asemenea chip e deja întuneric, el nu se menține luminos decât prin reflexul becurilor electrice, în el soarele apunând, el ținând deja de întuneric, chipul nemaifiind parcă deja aici.

II

În chipul lui J.S. Bach (il. 2) fruntea se desprinde dintr-odată din fundalul craniului. (Se vorbește de „început de frunte”: dacă fruntea începe ca în această boltă a craniului, atunci aici e într-adevăr începutul saltului în lume.) Mișcarea frunții nu e ca și